

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Юридична психологія»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 «Право» (правозастосування)

Тема10 Кримінальна психологія

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, Бондаренко Л.О.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О. М.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А. А.

План лекції

1. Психологія злочинної діяльності:
  - 1.1. Психологічна структура злочину;
  - 1.2. Психологічні наслідки злочину.
2. Психологія особи злочинця:
  - 2.1. Поняття особи злочинця;
  - 2.2. Класифікація злочинних типів;
  - 2.3. Психологія окремих категорій злочинців.

Рекомендована література:

Основна

1. Берестенко О.Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посібник. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 299 с.
2. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія підручник. Харків: «Право», 2019. 240 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Konovalova_Violetta/Yurydychna_psykholohiia.pdf?PHPSESSID=nj6ug6ammcd6ue7dv5mq5apt5.
3. Маркіна Л.Л. Юридична психологія : конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 91 с. <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0930/1.1.pdf>.
4. Юридична психологія : підручник / за заг. редакцією О.М. Бандурки; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 684 с.
5. Юридична психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Є. Самойлов, М.С. Корольчук, В.М. Корольчук, С.М. Миронець, Г.М. Ржеський. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2015. 432 с

Додаткова

6. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін. Юридична психологія. Альбом схем з коментарями : навчальний посібник / заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. 3-є вид., доопр. та доп. Київ : КНТ, 2010. 152 с.
7. Бочелюк В.Й. Юридична психологія : навч. посібник. Київ : Центр учб. літ., 2017. 335 с.
8. Кудерміна О. І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : монографія. Чернівці : Наші книги, 2013. 415 с..
9. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посібник / О.О. Євдокімова, І.В. Жданова, Д.В. Швець, Ю.В. Александров та ін. ; за заг. Ред. В.В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 426 с.
10. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти : навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. проф. В.К. Грищука. Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 328 с.

Текст лекції

1. Психологія злочинної діяльності.

1.1. Психологічна структура злочину.

Процес становлення та розвитку суспільних відносин нерозривно пов'язаний зі зміцненням законності та цілеспрямованою боротьбою з негативним соціальним явищем – злочинністю.

Ефективна протидія злочинності неможлива без глибокого та послідовного наукового забезпечення, особливо без дослідження психологічного механізму учинення злочину. Узагальнення та аналіз інформації про механізм вчинення злочинів надає можливість слідчому швидко спрямувати розслідування у правильному напрямі, встановити істину у конкретній справі. Відтак питання механізму вчинення злочину є актуальне і очевидне із потреб практики.

До основних компонентів механізму злочинної поведінки входять: суб'єкти злочинної діяльності, засоби злочинної діяльності, предмет злочинної діяльності і сліди злочинної діяльності.

Злочин — це акт, у якому виявляється складна взаємодія соціальних, економічних, психологічних та інших чинників. Серед соціальних чинників вчинення злочину важливе місце посідають причини, що формують антигромадську спрямованість особи, її соціальні дефекти. Соціалізація особистості як процес пристосування свідомості людини до соціальних умов передбачає сприйняття світогляду, засвоєння знань, досвіду, моральних критеріїв, що характеризують суспільство. Однак у процесі цієї соціалізації можуть спостерігатись різні дефекти, обумовлені переконаченням сприйняттям соціального досвіду, впливом антигромадських установок, особистісною соціальною спрямованістю. Негативні особистісні якості є насамперед наслідком дефектів соціалізації, які виявляються в умовах виховання, адаптації до середовища, видозмінення структури потреб, розуміння і виконання обраної індивідом соціальної ролі. Таким чином, дослідження протиправної поведінки пов'язане з вивченням тих дефектів соціалізації особистості, які спричинили їхню реалізацію.

Негативні особистісні якості є насамперед наслідком дефектів соціалізації, які виявляються в умовах виховання, адаптації до середовища, видозміни структури потреб, розуміння і виконання обраної індивідом соціальної ролі. Кожне суспільство контролює встановлені ним правові та етичні норми поведінки щодо своїх членів.

У соціалізації особистості велике значення має соціальний досвід як здатність існувати і діяти у суспільстві, виконувати певні соціальні функції. Соціальний досвід людина здобуває протягом усього життя за допомогою тих ситуацій, які зумовлюють її діяльність і поведінку.

Цей досвід складається з декількох компонентів, що визначають його характеристики: а) виховання в сім'ї та навчальних закладах; б) спілкування в мікроколективах; в) досвід власної діяльності; г) сприйняття стороннього досвіду шляхом одержання інформації через радіо, телебачення, кіно та інші засоби інформації(канали). Існуючі тут дефекти, що суб'єктивно сприймаються особою як негативно значущі для неї, спричиняють створення передумов для формування антисуспільної установки як реальної основи вчинення протиправних дій.

У соціалізації особистості важливе значення надається спілкуванню як засобу передання соціальних і особистісних цінностей.

Дефекти соціалізації спостерігаються у багатьох випадках. Серед них можна виділити найбільш типові: а) мікроколектив має антисоціальну спрямованість; б) мікроколектив не має позитивної структури через відсутність керівника; в) мікроколектив сформовано з осіб з антисуспільною установкою; г) вплив мікроколективу на своїх членів такий значний, що пригнічує їхні особистісні тенденції та спрямування (залякування).

В останньому випадку особливо важливо враховувати роль так званих неформальних груп, які виникають стихійно, на основі спільності **антисоціальних інтересів. Розвитку дефектів у спілкуванні** сприяє і негативна спрямованість самої особи, зумовлена її потребами і способами їхнього задоволення, що породжують загальне негативне ставлення до системи спілкувань.

Поряд з переліченими елементами у структурі соціалізації особистості особливе місце належить виконанню нею соціальних функцій і, як наслідок, дефектам, що виникають у зв'язку з цим.

Виконання індивідом тієї чи іншої соціальної функції визначається його психічними властивостями, що можуть бути як **позитивними, так і негативними**. Вплив останніх на поведінку особи спричиняє дефекти, пов'язані з різноманітними порушеннями, які нерідко переростають у протиправні дії.

Негативне ставлення до виконуваної функції впливає на психологічну структуру особистості. Це створює передумови для виникнення конфліктних стосунків, що у свою чергу спричиняє формування таких властивостей особистості, як дратівливість, грубість, прагнення панувати та ін., які нерідко сприяють протиправним діям.

Зазначені дефекти соціалізації особистості у певних умовах можуть спричинити її **соціальну деградацію**, при якій спостерігаються порушення структури потреб, викривлене уявлення про їхній обсяг, відсутність суспільно значущих інтересів, небажання виконувати соціальні функції.

Дослідники відзначають, що дефекти процесу соціалізації є наслідком запізнення та недосягнення відповідного рівня розвитку особистості. Це відбувається через послаблення уваги суспільства до позитивного регулювання (особливо у молоді) та недостатній кваліфікований підхід до психологічних особливостей цього процесу; через відсутність правильного педагогічного керівництва, належної організації життєвого простору, недостатню увагу, любов й підтримку дітей з боку значущих дорослих, насамперед батьків; через опірність педагогічним впливам особливостей розвитку психічної діяльності особистості, а також невмілі виховні дії дорослих.

Деградація індивіда або притаманні йому окремі соціально-психологічні дефекти можуть призвести до протиправної спрямованості, що виражається в тому, що особа: а) негативно проявляє себе в конфліктних ситуаціях і створює їх там, де вони, як правило, не виникають самі собою; б) сприяє формуванню антисоціальної установки в інших індивідів; в) учиняє протиправні дії, злочини; г) активізує і розширює діапазон своєї злочинної діяльності.

Психологічна структура злочину формується з компонентів, що передують злочинному прояву. Це при аналізі злочинної діяльності дає змогу простежити і виявити джерела її становлення, а також причини, що породжують подібні явища. Водночас до структури злочину входять й інші елементи, які за своєю характеристикою належать до власне злочинної поведінки. Серед них найбільше значення у психологічному плані мають **мотив і мета** вчинення злочину.

Мотив як елемент психологічного механізму злочинного діяння, як і дії взагалі, виражає ставлення особи до предмета чи об'єкта, який є метою дії. При здійсненні будь-яких дій особа керується певними спонуканнями, мотивами, що є відображенням у психіці потреб та інтересів індивіда. Значущість мотиву впливає на зміст дії та її змістовну сторону. В динаміці злочинної поведінки **мотиву** належить одне з важливих місць. Відомі різні підходи до визначення мотиву злочинної поведінки.

Заслугує на увагу визначення такого мотиву як актуальної потреби, яка задовольняється способом, забороненим кримінальним законом (А. Зелінський).

Мотив - досить складна психологічна структура (ідеально-розумова модель), що конструюється у певній взаємозумовленій послідовності, яка передбачає декілька стадій: усвідомлення мети і мотиву дії, боротьба мотивів, прийняття рішення, визначення форм і засобів його реалізації.

Мотив формується неоднозначно, спонукання визначається безліччю дій - моральних, корисливих, захисних, агресивних та ін.

В обговоренні мотивів, яке у психології називається мотивацією, велике значення мають вольові прояви, які впливають на швидкість прийняття рішення з вибору мотиву. Обрання мотиву, що суперечить праву і моральним принципам, є підставою для прийняття рішення про **вчинення злочину**, в якому відобразилися мотиви, що конкурують з доводами обов'язку і розуму.

Тут найбільш примітним є те, що рішення приймається в різних ситуаціях, які визначають психічний стан особи і проміжок часу, необхідний для його остаточного формулювання.

У цьому аспекті за типовими структурами прояви злочинної поведінки ситуації можуть бути **звичайними та екстремальними**.

Якщо мотиваційний етап злочинної поведінки закінчується прийняттям рішення, то етап практичного здійснення є перетворенням рішення **на дію**.

Тут психічна енергія індивіда спрямована на активну діяльність з виконання прийнятого рішення, досягнення поставленої **мети**. У процесі досягнення мети психічна активність може бути різною: досить високою і цілеспрямованою; характеризуватися нерішучістю, що викликається сумнівами у необхідності прийнятих дій; цілком угасати під впливом різного роду дій - зовнішніх і внутрішніх (усвідомлення непотрібності, протиправності вчинюваних дій). Психічний стан у процесі реалізації злочинного наміру включає елемент прогнозування його наслідків.

1.2. Психологічні наслідки злочину

Юридична практика свідчить про те, що кожен злочин чинить певний психологічний вплив не лише на потерпілого чи очевидців, але й на особу, яка здійснила злочинне діяння. Цей вплив може бути різним в залежності від особливостей психологічної структури конкретної злочинної дії, а також в залежності від рівня сформованості і розвитку психічних процесів, властивостей особистості злочинця. Сам злочин, дія по підготовці і здійсненню залишають сліди у психіці особистості злочинця, вносять зміни в його свідомість і поведінку, призводять до інших психічних станів. Більш того, здійснений злочин викликає певні зміни в особистісних якостях злочинця: відбувається або закріплення антисоціальної спрямованості особистості, або критична перебудова її інтересів, поглядів, потягів і бажань та ін.

Одна з особливостей психічної діяльності особи після здійснення злочину полягає в тому, що психічна напруга не спадає, а навпаки, посилюється. Це зумовлено наступними факторами:

- сприйняття злочинцем самого результату злочинного діяння, яке завжди супроводжується сильним емоційним впливом;
- поява оціночних суджень про здійснені дії;
- страх перед покаранням і пониження рівня саморегуляції;
- збудження підвищеної нерішучості, негнучкості мислення та ін.

Іншими словами, здійснений злочин, постійна загроза викриття і покарання створюють злочинну домінанту в психіці злочинця.

Психічні зміни в особистості злочинця після здійснення злочинного діяння багато в чому визначаються психологічною структурою здійсненого злочину:

чи був він свідомо планованим і підготованим чи ситуативним, імпульсивним;

чи реалізувалася в ньому усвідомлена потреба, чи злочин був результатом дефекту соціальної ролі;

який мотив із сукупності мотивів був домінуючим;

які способи, засоби та знаряддя використовувались і т.д.

Якщо закоренілим злочинцем здійснений ретельно спланований і підготований злочин, то емоційний вплив на нього результатів злочинного діяння досить низький. Це пояснюється тим, що в ході планування, підготовки злочину в людини виробляється певна здатність сприйняти і ті негативні емоції, які з'являються після здійснення злочину. Сила емоційного впливу набагато вища у тому випадку, якщо людина здійснює злочин вперше, чи при здійсненні злочину виникає необхідність у діях, які раніше не планувалися, настають наслідки, які не очікувались.

У рецидивістів усвідомлення протиправності своїх дій призводить до прагнення компенсувати негативне ставлення до себе з боку суспільства спробою навіювання оточуючим власної винятковості, яка дає їм право порушувати соціальні норми поведінки. Це породжує зовнішню браваду, свідомий негативізм по відношенню до оточення, посилене протиставлення себе іншим людям в діях і вчинках.

Психічні стани, пов'язані з переживанням здійсненого злочину, призводять до того, що в поведінці злочинця і "діях проявляється загальмування розумових процесів, втрачається 'автоматизм у вироблених раніше робочих навиках, змінюється звична манера спілкування з оточуючими (з'являється дратівливість, замкнутість). Однак може мати місце і підвищена активність людини після здійснення злочину, яка частіше за все виражається у непередуманості дій, метушливості, неадекватності реакції на ситуацію.

Такий негативізм є результатом внутрішнього прагнення зняти психічне напруження, яке виникло після здійснення злочину, переключити свою увагу, думки і емоції на іншу діяльність. Потреба в розрядці, викликана підвищеним психічним напруженням, реалізується у них шляхом посиленого прийняття алкоголю чи наркотиків, що знімає напруження і заглушає стан тривоги, схвилюваності.

Визначення свого ставлення до злочину, усвідомлення здійсненого можуть викликати у злочинця дії, спрямовані на приховання слідів злочину, на вироблення такої лінії поведінки, яка доводила б його непричетність до злочину. У ряді випадків злочинець здійснює перестраховальні дії: приходить на місце події з метою маскуввання слідів злочину, проявляє підвищений інтерес до ходу розслідування і т.д. Крім того, оцінка здійснених дій і сприйняття наслідків можуть змінити ставлення злочинця до мотивів здійсненого злочину, до його задуму.

Здійснення будь-якої дії пов'язане зі змінами психічного стану особи, який певною мірою впливає на її психологічну структуру. Найбільш значущими у цьому аспекті є зміни, зумовлені вчиненням протиправних діянь. **Незвичність вчинюваного** призводить до сильного перенапруження психіки індивіда, яке може бути короточасним або досить тривалим і в цьому разі переростає у стійкі зміни психологічної структури особистості. **При вчиненні протиправних дій звичайний стан зняття напруження і психічне задоволення не набувають загальноприйнятого характеру.** Якщо задоволення заздалегідь планованої чи ситуаційної потреби пов'язане з протиправною діяльністю, психічне напруження різко підсилюється (страх викриття та інш.).

Почуття вини посилюється можливістю викриття і пов'язаною з ним утратою колишніх суспільних і особистих зв'язків. Сильний емоційний вплив цих почуттів та їхня тривалість створюють передумови для появи стійкого психічного стану (домінанти), в якому саме ці почуття переважають. Під їхнім впливом індивід позбавляється колишніх психічних якостей і здобуває **нові, негативна спрямованість яких призводить до зниження активної психічної діяльності, втрати інтересів, депресивного стану.**

Психічне напруження в особи, яка вчинила злочин, посилюється у період, що передує його виявленню і викриттю.

Коли злочин тривалий час залишається нерозкритим, у злочинця поступово формується установка на безкарність, а відтак, створюються умови для вчинення подібних дій у майбутньому. Усвідомлення злочинцем своєї безкарності

спричиняє негативне ставлення до правових розпоряджень, формує відверто антисоціальну установку.

2. Психологія особи злочинця

2.1. Поняття особи злочинця

Вчинення злочинного діяння передбачає наявність суб'єкта діяльності (суб'єкта його вчинення). Для позначення його поняття в юридичній літературі вживаються різні терміни: «особа злочинця», «злочинна (чи криміногенна) особа», «особа винного», «особа, яка вчинила злочин».

Особа злочинця - це соціально-психологічне поняття, яке охоплює сукупність типових психологічних і моральних якостей індивіда, що формуються в результаті вчинення злочинів. Особа злочинця охоплює цілу систему психологічних властивостей: **спонукання, установки, переконання, емоційні та волюві особливості тощо**. Особа злочинця характеризується виникненням певних змін (пороків) в її психологічній структурі. Змінам піддаються ціннісні орієнтації, потреби, нахили, переконання. Виникають негативні риси характеру: жорстокість, озлобленість, жадібність, боягузтво та ін.

Заслуговують на увагу пропозиції деяких авторів (А. Сахаров) виділяти такі категорії ознак щодо структури особи злочинця: **1) соціально-демографічні**: а) загальногромадянська сфера (соціальне походження, соціальний стан, освіта, участь у суспільно-політичних подіях та ін.); б) сімейна сфера (сімейний стан, склад сім'ї, взаємини членів сім'ї тощо); в) побутова сфера (місце проживання, житлові умови, матеріальне становище, найближче побутове оточення, знайомства та ін.); г) виробнича сфера (фах, спеціальність, рід занять, трудовий стаж, характеристика у колективі та ін.); **2) соціально-психологічні**: а) моральна сфера (світоглядні і моральні риси людини); б) інтелектуальна сфера (рівень розумового розвитку, обсяг знань, життєвий досвід та ін.); в) емоційна сфера (сила і швидкість реакцій на подразники, ступінь емоційного збудження тощо); г) волюва сфера (цілеспрямованість особи, самовитримка, рішучість та ін.).

Особа злочинця характеризується виникненням певних змін (пороків) в її психологічній структурі.

У психології особи злочинця розрізняють певного роду дефекти:

1) дефекти індивідуальної правосвідомості (соціально-правовий інфантилізм, правова непоінформованість, соціально-правова дезінформованість, правовий нігілізм (негативізм), соціально-правовий цинізм, соціально-правове безкультур'я); 2) патологія сфери потреб особи; 3) дефекти в особистісних установках; 4) дефекти психічного розвитку (помічаються майже у 50 % засуджених)

У сучасній кримінальній психології (В. Пирожков) розглядають також певний причинний комплекс особи злочинця, до якого належать:

1. соціальні чинники (нестабільність суспільства, несприятлива соціально-психологічна атмосфера у ньому, соціальна незахищеність тощо); 2) політичні чинники (відсутність розвинутої демократії, тоталітаризм, корумпованість тощо); 3) ідеологічні чинники (відсутність ідейності, бездуховність та ін.); 4) моральні чинники (аморальність, поширеність алкоголізму, наркоманії, люмпені-

зація суспільства тощо); 5) економічні чинники(спад економіки, зростання тінізації в економічній сфері та ін.) та інші.

Здорові, міцні моральні переконання людей утримують їх від негідних вчинків, служать стримуючим фактором на шляху можливого вчинення злочинів. Проте це не стосується злочинців. їх моральна свідомість значно спотворена. Її дефекти мають глибокий характер, переростають у негативні звички і переконання. Аморальні вчинки серед них більш поширені, ніж серед законослухняних громадян. У них немає почуття відповідальності за свої неправомірні дії, вони не дорожать власного честю і гідністю, зате нехтують гідністю інших, ігнорують громадську думку про свою негідну поведінку. Для багатьох з них характерним є роздвоєння особистості - на словах вони говорять одне, а насправді поведуться аморально. У системі їх ціннісних орієнтацій перше місце посідають егоїстичні і корисливі спрямування, вигода, кар'єризм, власне благополуччя, самолюбство і свавілля.

Кримінально-правові ознаки особи злочинця. Зазначені ознаки знаходять свій вияв у деяких формах дозлочинної поведінки особи і найбільш повно виражені в учиненому нею злочині. Серед ознак, які належать до вчиненого злочину, слід назвати ті, що характеризують: спрямованість злочинної поведінки суб'єкта на конкретні суспільні відносини, взяті під охорону закону (безпосередній об'єкт посягання); ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого злочину; способи, обрані для досягнення злочинної мети; мотив, яким керувався суб'єкт злочину; ставлення винного до вчиненого (визнав себе винним чи ні, розкався чи ні) та ін. Перелічені ознаки мають і кримінально-правове, і кримінологічне значення. їх виявлення і аналіз дають можливість всебічно міркувати про вчинений злочин і особу злочинця.

2.2. Класифікація злочинних типів.

Спробу дослідити злочинні типи (соціально-психологічні типи) зробив італійський лікар-психіатр Чезаре Ломброзо, який вивчав представників місць позбавлення волі і своєрідність татуювань на їхньому тілі. Ч. Ломброзо і його послідовник Е. Феррі розрізняли такі типи злочинців: 1) природжених; 2) «злочинців унаслідок божевілля», психопатів та інших, які страждають на психічні аномалії; 3) злочинців із пристрасті; 4) випадкових; 5) звичних. Патріарх антропологічної школи кримінального права Ч. Ломброзо стверджував, що злочинний тип особистості можна розпізнати (діагностувати) за специфічними фізичними і психічними ознаками (ця школа виникла у 70-80-х роках ХІХ ст.). Заслуговує на увагу класифікація особистостей, запропонована психологом О. Лазурським. При визначенні типів він виходив з: 1) природних психологічних можливостей; 2) особливостей соціального пристосування особистості до дійсності, причому відповідно до цих ознак встановив три рівні особистостей: нижчий, середній та вищий.

Для кримінальної психології важливе значення мають спотворені типи особистості нижчого рівня (з цих типів виходять злочинні особистості). О. Лазурський до спотворених типів відносив: **1) пасивний тип**, який виступає у вигляді двох різновидів: а) апатичного, що характеризується байдуже-млявим

ставленням до всього оточуючого, відсутністю яскраво виражених інтересів та потреб; б) безвільно-боязкого, який легко піддається навіюванню, з переважанням пригніченого настрою. На його думку, хоча люди такого типу і не належать до кримінального типу, однак можуть бути джерелом поповнення злочинного світу; **2) тип розважливого егоїста.** Люди цього типу розважливі і хитрі, черстві і злопам'ятні; на першому плані у них турбота про свої вигоди та інтереси, переважно матеріальні; цей тип дуже близький до кримінального; **3) афективно-спотворений тип.** Його представники - безладно-веселі, легковажні люди. За своїми соціальними проявами - це п'яниці, забіяки, скандалісти, дрібні злодюжки; **4) активно-спотворений (гвалтівник) тип.** Сюди входять два підтипи: а) безладний гвалтівник, що характеризується рішучістю, енергією. Працювати не любить, схильний до бійок; б) зосереджено-жорстокий, який не зупиняється і перед вбивством.

Цікавою є пропозиція О. Ковальова розрізняти основні типи особи злочинців залежно від ступеня кримінальної «зараженості» особистості. За цим критерієм автор виділяє: 1) **глобальний злочинний тип** (тип з повною злочинною «зараженістю»). Цей тип антисоціальний. Він негативно ставиться до праці і людей. Представники цього типу не мислять життя поза злочинами, що їм обіцяють основні радощі. 2) **парціальний тип**, тобто з частковою кримінальною «зараженістю». Особистість цих людей нібито роздвоєна, у ній уживаються риси нормального соціального типу і риси злочинця; 3) **передкримінальний тип.** Ці люди мають такі морально-психологічні властивості, які у певній ситуації, якщо вони опиняються в ній, неминуче вчиняють злочин. **За змістом ціннісно-орієнтаційної спрямованості** особистості розрізняються такі групи злочинців: 1) злочинці з антисоціальною корисливою спрямованістю (корисливо-господарська підгрупа злочинців; злодії, шахраї); 2) злочинці з антисоціальною корисливо-наси́льницькою спрямованістю (особи з корисливими посяганнями, поєднаними з насильством над особою); 3) злочинці з антигуманною, агресивною спрямованістю (особи з дуже зневажливим ставленням до життя, здоров'я та особистої гідності інших людей).

2.3. Психологія окремих категорій злочинців

При вивченні окремих категорій злочинців велику увагу приділяють насильницькому типу злочинця (хуліган, гвалтівник, вбивця).

У літературних джерелах робилися спроби встановити найбільш загальні риси насильницьких злочинців: 1) егоїзм, що нерідко переходить в егоцентризм, при якому вся поведінка особи підкоряється лише її інтересам, бажанням і потягам; примітивно-анархічна позиція: «що хочу, те і роблю»; 2) тісно пов'язана з егоїзмом (а нерідко і прямо ним обумовлена) зневага до інтересів і думок окремих членів суспільства, у тому числі навіть найближчих цій людини; 3) відсутність здатності, а часто і бажання поставити себе на місце потерпілого, звідси - відсутність почуття жалю до потерпілого, високий чи низький ступінь жорстокості; 4) переважно афективний характер поведінки, при якій бажання, що виникають в особи, потреби і спонукання відразу ж реалізуються, у тому числі злочинним шляхом.

Деякі вчені(М. Єнікєєв) до основних характерних рис насильницького типу злочинця відносять: **дефектність соціальної ідентифікації, емоційну тупість, імпульсивну агресивність.**

Вчинення насильницьких злочинів пов'язане з агресією. Готовність окремої особистості до агресії виявляється як негативна риса - **агресивність.**

При вивченні окремих категорій злочинців велику увагу приділяють **насильницькому типу злочинця** (хуліган, гвалтівник, вбивця). У літературних джерелах робилися спроби встановити найбільш загальні риси насильницьких злочинців: 1) егоїзм. 2) тісно пов'язана з егоїзмом (а нерідко і прямо ним обумовлена) зневага до інтересів і думок окремих членів суспільства, у тому числі навіть найближчих цій людині; 3) відсутність здатності, а часто і бажання поставити себе на місце потерпілого, звідси — відсутність почуття жалю до потерпілого, високий чи низький ступінь жорстокості; 4) переважно афективний характер поведінки, при якій бажання, що виникають в особи, потреби і спонукання відразу ж реалізуються, у тому числі злочинним шляхом. Для насильницьких злочинців характерний низький рівень загальної культури та освіченості. **Розрізняють випадкових злочинців і стійкий («злісний») тип насильницького злочинця.** Для злісного типу характерна агресивна спрямованість особистості, прагнення розв'язати конфлікт шляхом застосування фізичної сили, жорстокості. Особливий тип насильницького злочинця — **вбивця**. Існують різні типи вбивць: «випадкові» вбивці, сексуальні вбивці, вбивці-хулігани, вбивці-терористи, вбивці-найманці (кілери) та ін. Позбавлення життя іншої людини має серйозні психологічні наслідки для особи, яка його вчинила. **Позбавлення життя іншої людини має серйозні психологічні наслідки для особи, яка його вчинила.**

Специфіка сексуальних вбивств полягає у необхідності враховувати сексопатологічні дані.

Серйозну соціальну небезпечність становлять **вбивства на замовлення**. Психологія вбивства на замовлення характеризується складним ланцюгом взаємодій: замовник - виконавець, або замовник - посередник - виконавець, або замовник - декілька посередників - виконавець. Є різні типи виконавців убивства на замовлення (кілерів). Вони можуть бути поділені на виконавців-дилетантів і виконавців-професіоналів. Наймані вбивці-професіонали у свою чергу поділяються на вбивць-одиначок, які виконують замовлення час від часу, та вбивць, які перебувають на постійному утриманні того чи іншого злочинного угруповання. Вони вчиняють вбивство групою по два-три чоловіки.

Психологічні особливості має особа виконавця вбивства на замовлення, для якої основний мотив діяльності - не тільки користь, а й досягнення професійного результату. Професійних виконавців убивства замовлення пропонувалося умовно позначити як: 1) «соціопатичних», до яких належать особи з явними дефектами психічної діяльності, у суміжних станах; 2) «категорія інфернального досвіду» - ветерани бойових дій, колишні засуджені з низьким соціальним статусом (Д. Донської).

Вбивця-професіонал йде на справу, якщо почуває 99-відсоткову гарантію власної безпеки.

Сьогодні злочинці роблять спроби змінити типовий образ кілера. Останнім часом у вчиненні вбивств на замовлення намітилися нові тенденції: **до таких вбивств стали залучати жінок.**

Специфічною є особа хулігана. Хуліган прагне продемонструвати свою владу, відчуває насолоду від безкарності, прояву самоствердження. При вчиненні хуліганства спостерігається явна невідповідність приводу і реакції на нього. Май-же всі прояви хуліганства відбуваються у стані алкогольного сп'яніння чи наркотичного збудження.

Широке коло осіб охоплює корисливий тип злочинця: злодії, розкрадачі, шахраї та ін. Злодій – це злочинець, який займається крадіжками. Саме зі злодіями пов'язане виникнення злочинних традицій, злодійських «законів» і «правил поведінки» у кримінальному світі.

Розрізняють злодіїв: «домушників», «квартирників», «кишенькових злодіїв» та ін. У злодіїв порушується система моральної орієнтації, з'являються негативні якості особистості: жадібність, прагнення до наживи, нечесність та ін. Від злодійства слід відрізнити kleptomaniю - імпульсивно виникаюче (нездоланне) прагнення взяти ту чи іншу річ без корисливої мети.

До корисливого типу особи злочинців належать шахраї. Процес економічних перетворень, розвиток ринкових відносин пов'язані з проникненням шахрайства в усі сфери суспільства. З погляду психології більшість шахраїв мають добру уяву, їм притаманні сугестивний вплив і вміння переконувати. До особистих якостей і властивостей **шахрая** належать його хитрість, облудність, вміння привертати до себе оточуючих, знання способів підроблення документів. За своїм зовнішнім виглядом це звичайно солідні люди, які «вміють себе подати», мають певні знання у галузі психології, досить добру спостережливість і швидко реагують на обстановку, що змінюється.

Шахраїв поділяють на групи: 1) **«нові» шахраї**, які використовують механізми ринкових відносин, можливості кредитно-банківських операцій, фіктивних фірм, страхової, інвестиційної та довірчої діяльності; 2) **шахраї-гастролери**; 3) **шахраї-гравці**; 4) **шахраї**, що не мають постійного місця роботи чи проживання, неодноразово засуджені за шахрайство та інші злочини; 5) **шахраї, що вчиняють злочини вперше**, з легкодумства, під впливом інших осіб чи ситуації; 6) **шахраї-одиначки і шахраї, що вчиняють злочин групою**, в тому числі з розподілом ролей.